UO‘K(UDC, УДК): 82.01/.09

TARJIMADA SINONIMIK BIRLIKLARNI TAHRIRLASHNING NAZARIY ASOSLARI[20]

Qurbonova Nilufar Nasriddinovna
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti
mustaqil tadqiqotchisi
Toshkent, O‘zbekiston
E-mail:NilufarNK0302@gmail.com
ORCID ID: 0009-0001-8402-1778

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada tarjimada sinonimik birliklarni tahrirlashning nazariy asoslari tarjimashunoslik, leksik-semantik tahlil hamda uslubiy tahrir tamoyillari asosida yoritiladi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, sinonimik birliklar tarjima jarayonida faqat ma’nodosh so‘zlar sifatida emas, balki matnning uslubiy ohangi, kommunikativ maqsadi, pragmatik ta’siri va milliy-madaniy mazmunini ifodalovchi muhim lingvistik vositalar sifatida namoyon bo‘ladi. Maqolada sinonimiya hodisasining til tizimidagi o‘rni, sinonimik qatorlarning semantik farqlanishi, denotativ va konnotativ ma’no qatlamlari, uslubiy neytrallik va ekspressivlik darajasi, tarjimada ekvivalent tanlash mezonlari hamda tahrir jarayonida ma’no aniqligi va uslubiy moslikni ta’minlash masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, tarjima matnida sinonimik birliklarning noo‘rin qo‘llanishi natijasida yuzaga keladigan semantik siljish, uslubiy nomuvofiqlik, ortiqcha takror, ma’no torayishi yoki kengayishi kabi holatlar ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda sinonimik birliklarni tahrirlash tarjima matnining adekvatligi, tabiiyligi, aniqligi va kommunikativ samaradorligini ta’minlovchi muhim bosqich sifatida baholanadi. Maqola natijalari tarjima nazariyasi, amaliy tarjima, matn tahriri, leksikologiya va lingvostilistika yo‘nalishlaridagi ilmiy izlanishlar uchun nazariy hamda amaliy ahamiyat kasb etadi.

KALIT SO‘ZLAR

Tarjima, sinonimik birliklar, tahrir, sinonimiya, leksik-semantik tahlil, uslubiy moslik, ekvivalentlik, adekvatlik, konnotativ ma’no, tarjima matni, pragmatik ta’sir, lingvostilistika.

Received: July 16, 2026
Accepted: August 21, 2026
Available online: October 25, 2026

[20] **For citation (Iqtibos keltirish uchun, для цитирования):**
Qurbonova N. Tarjimada sinonimik birliklarni tahrirlashning nazariy asoslari.// Komparativistika (Comparative Studies). — 2026. — Vol.3, № 5(13) — B. 284-301.

THEORETICAL BASIS OF EDITING SYNONYMOUS UNITS IN TRANSLATION

Kurbanova Nilufar Nasriddinovna
Independent Researcher of
Uzbek State University of World Languages
Tashkent, Uzbekistan
E-mail:NilufarNK0302@gmail.com
ORCID ID: 0009-0001-8402-1778

ABSTRACT

This article discusses the theoretical foundations of editing synonymous units in translation on the basis of translation studies, lexical-semantic analysis and the principles of stylistic editing. The relevance of the research lies in the fact that synonymous units in the process of translation function not merely as words with similar meanings, but also as important linguistic means that convey the stylistic tone of the text, its communicative purpose, pragmatic effect and national-cultural content. The article analyzes the role of synonymy in the language system, the semantic differentiation of synonymic series, denotative and connotative layers of meaning, the degree of stylistic neutrality and expressiveness, the criteria for selecting equivalents in translation, as well as the issues of ensuring semantic accuracy and stylistic appropriateness in the editing process. In addition, the article examines such cases as semantic shifts, stylistic inconsistency, excessive repetition, narrowing or broadening of meaning that may arise as a result of the inappropriate use of synonymous units in a translated text. The study evaluates the editing of synonymous units as an important stage in ensuring the adequacy, naturalness, accuracy and communicative effectiveness of the translated text. The results of the article are of theoretical and practical significance for scientific research in the fields of translation theory, practical translation, text editing, lexicology and linguostylistics.

KEYWORDS

Translation, synonymous units, editing, synonymy, lexical-semantic analysis, stylistic appropriateness, equivalence, adequacy, connotative meaning, translated text, pragmatic effect, linguostylistics.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЕДАКТИРОВАНИЯ СИНОНИМИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В ПЕРЕВОДЕ

Курбанова Нилуфар Насриддиновна
независимый исследователь,
Узбекский государственный университет мировых языков
Ташкент, Узбекистан
E-mail:NilufarNK0302@gmail.com
ORCID ID: 0009-0001-8402-1778

АННОТАЦИЯ

В статье освещаются теоретические основы редактирования синонимических единиц в переводе на основе принципов переводоведения, лексико-семантического анализа и стилистического редактирования. Актуальность исследования обусловлена ролью синонимических единиц, которые в процессе перевода выступают не только как близкие по значению слова, но и как средства передачи стилистических оттенков и национально-культурной специфики текста, реализации коммуникативных и прагматических целей. В работе анализируются место явления синонимии в языковой системе, семантическая дифференциация синонимических рядов, денотативные и коннотативные уровни значения, степень стилистической нейтральности и экспрессивности, критерии выбора эквивалента при переводе, а также проблема обеспечения смысловой точности и стилистического соответствия в процессе редактирования. Кроме того, рассматриваются случаи семантического сдвига, стилистического несоответствия, избыточного повтора, сужения или расширения значения, возникающие в результате неуместного употребления синонимических единиц в переводном тексте. В исследовании редактирование синонимических единиц оценивается как важный этап, обеспечивающий адекватность, естественность, точность и коммуникативную эффективность переводного текста. Полученные результаты имеют теоретическое и прикладное значение для научных исследований в области теории и практики перевода, редактирования текста, лексикологии и лингвостилистики.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Перевод, синонимические единицы, редактирование, синонимия, лексико-семантический анализ, стилистическое соответствие, эквивалентность, адекватность, коннотативное значение, переводной текст, прагматическое воздействие, лингвостилистика.

KIRISH

Tarjima jarayoni til birliklarini bir tildan ikkinchi tilga oddiy koʻchirish emas, balki maʼno, uslub, pragmatik niyat, madaniy xususiyat va kommunikativ taʼsirni qayta yaratishga qaratilgan murakkab lingvistik hamda ijodiy faoliyatdir. Har qanday tarjima matnida soʻz tanlash, leksik birliklarning mazmuniy mosligi, uslubiy ohangi va kontekstual vazifasi tarjima sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, sinonimik birliklarni tarjimada toʻgʻri tanlash va ularni tahrirlash masalasi tarjima matnining aniqligi, tabiiyligi hamda adekvatligini taʼminlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki sinonimlar tashqi tomondan maʼnodosh birliklar sifatida koʻrinsa-da, ular har doim ham bir-birining toʻliq oʻrnini bosa olmaydi. Har bir sinonimik birlik oʻziga xos semantik noziklik, uslubiy boʻyoq, emotsional-ekspressiv qiymat va qoʻllanish doirasiga ega boʻladi.

Tilshunoslikda sinonimiya hodisasi leksik-semantik tizimning muhim tarkibiy qismi sifatida oʻrganiladi. Sinonimik birliklar nutqda takrorning oldini olish, fikrni aniqlashtirish, taʼsirchanlikni kuchaytirish, muallif munosabatini ifodalash va matnning uslubiy yaxlitligini taʼminlashga xizmat qiladi. Biroq tarjima jarayonida sinonimik birliklarning bu xususiyatlari har doim ham toʻliq saqlanavermaydi. Manba tildagi sinonimning maʼno doirasi, uslubiy vazifasi yoki pragmatik taʼsiri tarjima tilida unga mos keluvchi birlik orqali notoʻgʻri berilsa, matnda semantik siljish, uslubiy nomuvofiqlik, ortiqcha soddalashtirish yoki sunʼiylik yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli tarjimada sinonimik birliklarni tahrirlash tarjimon va muharrir oldida turgan muhim nazariy hamda amaliy masalalardan biridir.

Tarjimada sinonimik birliklarni tahrirlash, avvalo, soʻzning lugʻaviy maʼnosini emas, balki uning kontekstdagi real vazifasini aniqlashni talab etadi. Chunki bir sinonimik qatordagi birliklar umumiy maʼno jihatidan yaqin boʻlsa-da, ular denotativ, konnotativ, uslubiy va pragmatik jihatdan farqlanishi mumkin. Masalan, neytral maʼnodagi birlik bilan badiiy, rasmiy, kinoyaviy yoki emotsional boʻyoqqa ega birlikning tarjimada bir xil berilishi matnning uslubiy tabiatiga salbiy taʼsir koʻrsatadi. Shu jihatdan tahrir jarayonida sinonimlarning maʼno qirralari,

ularning nutqiy vaziyati, janrga xos xususiyatlari, muallif uslubi va adresatga ko‘rsatadigan ta’siri alohida e’tiborga olinishi lozim.

Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda tarjima amaliyotida matnning umumiy mazmunini yetkazish bilan cheklanib qolish yetarli emas. Zamonaviy tarjimashunoslik tarjima matnidan semantik aniqlik, uslubiy tabiiylik, pragmatik moslik va madaniy adekvatlikni talab qiladi. Ayniqsa, ilmiy, badiiy, publitsistik, rasmiy va diplomatik matnlar tarjimasida sinonimik birliklarning noto‘g‘ri tanlanishi matnning maqsadli auditoriya tomonidan qabul qilinishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Birgina sinonimning noo‘rin qo‘llanishi muallif pozitsiyasini yumshatib yuborishi, aksincha, ortiqcha keskinlashtirishi yoki matndagi baholovchi munosabatni o‘zgartirib yuborishi mumkin. Demak, sinonimik birliklarni tahrirlash tarjima sifatini oshirishning muhim bosqichi sifatida qaralishi zarur. Tarjima matnida sinonimik birliklarni tahrirlash jarayoni bir necha muhim mezonlarga tayanadi. Bular semantik moslik, uslubiy muvofiqlik, kontekstual aniqlik, pragmatik ta’sirning saqlanishi, matn janriga moslik va tarjima tilining tabiiy me’yorlariga rioya qilish kabi omillardir. Tahrirchi yoki tarjimon sinonimik birlikni tanlashda faqat lug‘atdagi ekvivalentga emas, balki matn ichidagi ma’no munosabatlariga, gapning umumiy ohangiga, muallif niyatiga va o‘quvchi idrokiga ham e’tibor qaratishi kerak. Shunday yondashuvgina tarjima matnida semantik va uslubiy muvozanatni ta’minlaydi.

Sinonimik birliklarning tarjimada tahrir qilinishi leksik tanlov madaniyati bilan ham chambarchas bog‘liq. Ayrim sinonimlar muayyan xalqning madaniy tajribasi, ijtimoiy qadriyatlari, nutq odobi va tarixiy xotirasi bilan aloqador bo‘lishi mumkin. Bunday birliklarni tarjimada mexanik tarzda almashtirish yoki umumiy ma’nodosh so‘z bilan berish matndagi milliy-madaniy rangni susaytiradi. Shu bois sinonimik birliklarni tahrirlashda madaniy konnotatsiya, obrazlilik, emotsional bo‘yoq va uslubiy qatlamlarning saqlanishi muhim nazariy masala sifatida maydonga chiqadi.

Ushbu maqolada tarjimada sinonimik birliklarni tahrirlashning nazariy asoslari leksik-semantik, uslubiy va pragmatik yondashuvlar asosida tahlil qilinadi.

Maqolaning asosiy maqsadi sinonimik birliklarning tarjima jarayonidagi o‘rnini aniqlash, ularni tahrirlash mezonlarini belgilash hamda tarjima matnida ma’no aniqligi va uslubiy moslikni ta’minlashdagi ahamiyatini asoslashdan iborat. Shuningdek, tadqiqotda sinonimik birliklarning noto‘g‘ri tanlanishi natijasida yuzaga keladigan semantik siljish, uslubiy nomuvofiqlik, ortiqcha takror, ma’no torayishi yoki kengayishi kabi holatlar nazariy jihatdan yoritiladi.

Mavzuni o‘rganish tarjima nazariyasi va amaliyoti uchun muhim ahamiyatga ega. Chunki sinonimik birliklarni tahrirlash tarjima matnining faqat grammatik yoki leksik jihatdan to‘g‘ri bo‘lishini emas, balki uning tabiiy, ravon, maqsadga muvofiq va kommunikativ jihatdan samarali bo‘lishini ham ta’minlaydi. Shu ma’noda, sinonimik birliklar bilan ishlash tarjimonning til sezgisi, uslubiy didi, madaniy bilimlari va tahririy malakasini namoyon etuvchi muhim ko‘rsatkichlardan biri hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Tarjimada sinonimik birliklarni tahrirlashning nazariy asoslarini yoritishda tilshunoslik, tarjimashunoslik, leksikologiya, semasiologiya va lingvostilistika sohalarida shakllangan ilmiy qarashlar muhim metodologik tayanch vazifasini bajaradi. Chunki sinonimik birliklar tarjima jarayonida faqat lug‘aviy muqobil sifatida emas, balki matnning ma’no qatlamlari, uslubiy ohangi, pragmatik yo‘nalishi va kommunikativ ta’sirini belgilovchi faol birliklar sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bois ushbu masalani o‘rganishda A.A. Reformatskiy, V.V. Vinogradov, D.N. Shmelev, Y.D. Apresyan, I.V. Arnold, I.R. Galperin, V.G. Gak, A.V. Fedorov, Ya.I. Retsker, L.S. Barxudarov, V.N. Komissarov, A.D. Shveyser, Y. Nayda, J.K. Ketford, P. Nyumark, M. Baker, J.P. Vine va J. Darbelne, K. Rays, H. Vermeer, G‘. Salomov hamda Q. Musayev kabi olimlarning nazariy qarashlari alohida ahamiyatga ega.

A.A. Reformatskiy sinonimiya hodisasini leksik-semantik tizimning muhim ko‘rinishi sifatida talqin qiladi. Uning qarashlarida sinonimlar umumiy ma’no asosida birlashgan bo‘lsa-da, ular qo‘llanish muhiti, uslubiy bo‘yoqdorligi va semantik nozikliklari bilan o‘zaro farqlanishi ta’kidlanadi (Reformatskiy, 1967, 45).

Bu fikr tarjimada sinonimik birliklarni tahrirlash uchun muhimdir, chunki tarjimon yoki muharrir bir qarashda ma’nodosh bo‘lgan birliklarning aynan qaysi kontekstda mos kelishini aniqlashi zarur.

V.V. Vinogradov so‘z ma’nosi, uslub va nutqiy qo‘llanish o‘rtasidagi bog‘liqlikka katta e’tibor qaratadi. U leksik birlikning qiymati faqat lug‘aviy ma’no bilan belgilanmasligini, balki uning uslubiy vazifasi va nutqdagi o‘rni orqali ham namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi (Vinogradov, 1977, 33). Bu yondashuv tarjimada sinonim tanlash jarayonida ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki manba matndagi so‘z uslubiy jihatdan tantanavor, rasmiy, badiiy, og‘zaki yoki kinoyaviy bo‘lishi mumkin. Agar tarjimada bu uslubiy rang saqlanmasa, matnning asl ohangi buziladi.

D.N. Shmelev sinonimlarni semantik tuzilish va ma’no qirralari asosida tahlil qilib, ularning bir-biridan to‘liq teng emasligini asoslaydi. Uning fikricha, sinonimik birliklarning farqi ko‘pincha nozik semantik belgilar, emotsional munosabat va nutqiy vaziyat orqali yuzaga chiqadi (Shmelev, 1973, 112). Ushbu qarash tarjimada sinonimik birliklarni mexanik almashtirish mumkin emasligini ko‘rsatadi. Demak, tarjima tahririda sinonimlar nafaqat “yaqin ma’noli so‘zlar”, balki alohida kommunikativ yukga ega birliklar sifatida baholanishi kerak.

Y.D. Apresyan leksik semantika doirasida sinonimik birliklarning ma’no maydoni, semantik komponentlari va paradigmatik munosabatlarini chuqur tahlil qiladi. U sinonimlar orasidagi farqni komponent tahlil orqali ochib berish mumkinligini ta’kidlaydi (Apresyan, 1974, 63). Bu nazariya tarjimada sinonimik birliklarni tahrirlashda amaliy qiymatga ega. Masalan, tarjimon bir sinonimik qatordagi birliklarni tanlayotganda ularning umumiy ma’nosini emas, balki aynan qaysi semantik komponenti kontekst uchun zarurligini aniqlashi kerak.

I.V. Arnold sinonimlarning uslubiy farqlanishiga alohida e’tibor qaratadi. Uning tadqiqotlarida leksik birliklar neytral, kitobiy, og‘zaki, emotsional, ekspressiv va badiiy qatlamlarga mansubligi bilan farqlanishi ko‘rsatiladi (Arnold, 1981, 45). Bu qarash tarjima tahririda juda muhimdir. Chunki ma’nodosh birliklar orasida noto‘g‘ri tanlov qilinsa, matnning funksional uslubi o‘zgarib ketadi. Ilmiy matnga

og‘zaki sinonim, badiiy matnga haddan tashqari rasmiy sinonim yoki diplomatik matnga keskin emotsional birlik kiritilishi tarjima sifatiga salbiy ta’sir qiladi.

I.R. Galperin matn lingvistikasi va funksional uslublar nazariyasi doirasida har bir matn turi o‘ziga xos leksik-uslubiy tizimga ega ekanini asoslaydi (Galperin, 1981, 36). Uning qarashlari sinonimik birliklarni tahrirlashda matn janrini hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi. Chunki sinonim tanlashda faqat so‘zning ma’nosi emas, balki matnning umumiy uslubi, janriy tabiatı, kommunikativ vazifasi va adresat xususiyati ham muhimdir.

V.G. Gak qiyosiy leksikologiya va tarjima masalalarida ikki til o‘rtasidagi semantik nomuvofiqliklarga e’tibor qaratadi. U tillar orasida to‘liq moslik har doim ham mavjud bo‘lmasligini, ko‘p hollarda tarjimon ma’no, uslub va kontekst asosida muqobil variant tanlashga majbur bo‘lishini qayd etadi (Gak, 1977, 96). Bu fikr sinonimik birliklar tarjimasiga bevosita taalluqlidir. Chunki bir tildagi sinonimik qator ikkinchi tilda aynan shu shaklda mavjud bo‘lmasligi mumkin.

A.V. Fedorov tarjimani lingvistik va filologik jarayon sifatida talqin qilib, tarjimada mazmun bilan bir qatorda uslubiy xususiyatlarni ham saqlash zarurligini ta’kidlaydi (Fedorov, 1983, 140). Uning fikriga ko‘ra, tarjima matni manba matnning faqat axborotini emas, balki uning ifoda shakli va ta’sir kuchini ham qayta yaratishi lozim. Bu yondashuv sinonimik birliklarni tahrirlashda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Ya.I. Retsker tarjimada qonuniy mosliklar, kontekstual ekvivalentlar va transformatsiyalar masalasini yoritadi. U ayrim so‘zlarning doimiy lug‘aviy ekvivalenti bo‘lsa-da, ko‘p hollarda kontekstual muqobil tanlash zarurligini ko‘rsatadi (Retsker, 1974, 93). Bu nazariya sinonimik birliklar tahririda ayniqsa dolzarbdir. Chunki sinonim tanlashda tayyor lug‘aviy moslik yetarli bo‘lmaydi; tarjimon kontekst talab qilgan ma’no va uslubni aniqlashi kerak.

L.S. Barxudarov tarjima jarayonida leksik transformatsiyalar, xususan, konkretlashtirish, umumlashtirish, almashtirish, qo‘shimcha kiritish va tushirib qoldirish kabi usullarni tahlil qiladi (Barxudarov, 1975, 57). Sinonimik birliklarni tahrirlash ham ko‘pincha ana shu transformatsiyalar bilan bog‘liq bo‘ladi. Masalan,

manba tildagi keng ma’noli birlik tarjimada aniqroq sinonim bilan berilishi yoki aksincha, tor ma’noli birlik umumiyroq sinonim orqali ifodalanishi mumkin.

V.N. Komissarov tarjimada ekvivalentlik darajalari va kommunikativ adekvatlik masalasiga alohida e’tibor qaratadi. U tarjimada maqsad faqat so‘zlar mosligini ta’minlash emas, balki manba matnning kommunikativ vazifasini maqsad tilda qayta yaratish ekanini ta’kidlaydi (Komissarov, 1990, 70). Bu fikr sinonimik birliklar tahririda asosiy mezonlardan biridir. Chunki sinonim tanlovi tarjima matnining kommunikativ samaradorligini belgilaydi.

A.D. Shveyser tarjimani ijtimoiy, kommunikativ va pragmatik jarayon sifatida baholaydi. Uning qarashlarida tarjima faqat til tizimlari o‘rtasidagi almashinuv emas, balki madaniyatlararo muloqot shakli sifatida talqin qilinadi (Shveyser, 1988, 68). Bu yondashuv sinonimik birliklarni tahrirlashda madaniy konnotatsiyani hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi. Chunki ayrim sinonimlar muayyan xalqning qadriyatlari, nutq odobi, ijtimoiy munosabati yoki tarixiy tajribasi bilan bog‘liq bo‘ladi.

Y. Nayda tarjimada formal va dinamik ekvivalentlikni farqlab, tarjima matni qabul qiluvchi auditoriyada manba matnga yaqin ta’sir uyg‘otishi kerakligini ta’kidlaydi (Nayda, 1964, 30). Bu qarash sinonimik birliklarni tahrirlash uchun juda muhimdir. Chunki tarjimada sinonimning faqat lug‘aviy ma’nosi emas, balki o‘quvchiga ta’siri ham muhim. Agar kuchli emotsional sinonim neytral birlik bilan almashtirilsa, matnning ta’sirchanligi susayadi; agar neytral birlik ortiqcha ekspressiv sinonim bilan berilsa, muallif pozitsiyasi sun’iy ravishda kuchayib ketadi.

J.K. Ketford tarjimada siljishlar nazariyasini ishlab chiqib, til birliklari bir tildan ikkinchi tilga o‘tganda ularning daraja, tuzilma va kategoriya jihatidan o‘zgarishi mumkinligini ko‘rsatadi (Catford, 1965, 98). Bu nazariya sinonimik birliklarni tarjimada tahrirlashda ham muhim ahamiyatga ega. Chunki manba tildagi so‘z maqsad tilda aynan so‘z bilan emas, balki birikma, ibora yoki boshqa grammatik vosita orqali berilishi mumkin.

P. Nyumark semantik va kommunikativ tarjima tamoyillarini farqlaydi. Uning fikricha, semantik tarjimada manba matnning ma’no va uslubiy xususiyatlari

saqlanadi, kommunikativ tarjimada esa maqsad til oʻquvchisiga tushunarli va tabiiy taʼsir koʻrsatish ustuvor boʻladi (Newmark, 1988, 112). Bu yondashuv sinonimik birliklarni tahrirlashda matn turiga qarab strategiya tanlash zarurligini koʻrsatadi. Badiiy matnda obrazlilik, ilmiy matnda aniqlik, rasmiy matnda normativlik, publitsistik matnda esa taʼsirchanlik birinchi oʻringa chiqadi.

M.Beyker tarjimada ekvivalentlikni soʻz darajasi, soʻzdan yuqori birliklar darajasi, grammatik, matniy va pragmatik darajalarda koʻrib chiqadi (Baker, 1992, 63). Uning kollokatsiya va idiomatiklik haqidagi qarashlari sinonimik birliklarni tahrirlashda juda muhimdir. Chunki ayrim sinonimlar alohida holda toʻgʻri koʻrinsada, maqsad tilda muayyan soʻzlar bilan tabiiy birikmasligi mumkin. Bunday holatda tarjima grammatik jihatdan toʻgʻri boʻlsa ham, sunʼiy eshitiladi.

J.P. Vine va J.Darbelne tarjima usullari, xususan, toʻgʻridan-toʻgʻri tarjima, transpozitsiya, modulyatsiya, ekvivalentlik va adaptatsiya kabi strategiyalarni ishlab chiqqan (Vinay, Darbelnet, 1958, 52-55). Ularning qarashlari sinonimik birliklarni tahrirlashda qoʻllanilishi mumkin. Chunki sinonim tanlash koʻpincha modulyatsiya yoki adaptatsiya orqali amalga oshadi. Yaʼni tarjimon soʻzning lugʻaviy shaklini emas, balki uning kontekstual vazifasini saqlashga intiladi.

K. Rays matn turlari nazariyasi orqali tarjima strategiyasi matnning asosiy funksiyasiga mos boʻlishi kerakligini asoslaydi (Reiss, 1971, 70-73). Bu qarash sinonimik birliklar tahririda funksional yondashuvni kuchaytiradi. Agar matn axborot berishga qaratilgan boʻlsa, sinonim tanlashda aniqlik muhim; agar matn ekspressiv vazifa bajarsa, uslubiy va estetik taʼsir ustuvor boʻladi; agar matn murojaat yoki taʼsir koʻrsatishga qaratilgan boʻlsa, pragmatik kuch birinchi oʻringa chiqadi.

H. Vermeer skopos nazariyasida tarjimaning maqsadi tarjima strategiyasini belgilashi kerakligini taʼkidlaydi (Vermeer, 1984, 40-42). Bu yondashuvga koʻra, sinonimik birliklarni tahrirlashda ham tarjima matnining maqsadi asosiy mezon boʻlishi kerak. Masalan, akademik maqola tarjimasida terminologik aniqlik, reklama matnida taʼsirchanlik, diplomatik matnda ehtiyotkorlik, badiiy matnda esa estetik ohang muhim boʻladi.

O‘zbek tarjimashunosligida G‘.Salomov tarjimani ijodiy jarayon sifatida talqin qilib, tarjimon matn mazmuni, uslubi, milliy ruhi va badiiy ta’sirini saqlashi zarurligini ta’kidlaydi (Salomov, 1983, 58). Bu qarash sinonimik birliklarni tahrirlash uchun bevosita ahamiyatga ega. Chunki sinonim tanlovi matn ruhini belgilovchi eng nozik vositalardan biridir. Birgina noto‘g‘ri tanlangan sinonim matnni rasmiylashtirib yuborishi, soddalashtirishi yoki ortiqcha emotsionallashtirishi mumkin.

Q.Musayev tarjima nazariyasi va amaliyoti doirasida leksik birliklarning ekvivalentligi, milliy-madaniy xususiyatlari va uslubiy mosligini ta’minlash masalalariga e’tibor qaratadi (Musayev, 2008, 75-78). Uning qarashlariga ko‘ra, tarjimada so‘z tanlash jarayoni faqat lug‘aviy moslikka emas, balki kontekst, uslub, madaniy ma’no va kommunikativ vazifaga tayanishi zarur. Bu fikr sinonimik birliklarni tahrirlashning nazariy asoslarini yanada mustahkamlaydi.

Yuqoridagi olimlarning qarashlari shuni ko‘rsatadiki, tarjimada sinonimik birliklarni tahrirlash ko‘p qirrali lingvistik jarayon bo‘lib, uni faqat leksik almashtirish yoki so‘z boyligini oshirish vositasi sifatida baholab bo‘lmaydi. Sinonimik birliklarni tahrirlash, avvalo, manba matndagi ma’no, uslub, ohang, pragmatik niyat va madaniy konnotatsiyani maqsad tilda qayta yaratish bilan bog‘liqdir. Bu jarayonda tarjimon va muharrir bir necha nazariy mezonlarga tayanadi: semantik aniqlik, uslubiy muvofiqlik, kontekstual moslik, kollokatsion tabiiylik, pragmatik ta’sir, madaniy adekvatlik va matn janriga moslik.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, sinonimik birliklarning tarjimada noto‘g‘ri tanlanishi birinchi navbatda semantik siljishga olib keladi. Semantik siljish manba matndagi ma’noning tarjimada kuchayishi, susayishi, torayishi yoki kengayishi orqali yuzaga chiqadi. Masalan, “xavotir”, “tashvish”, “qo‘rquv”, “hadik” birliklari o‘zaro yaqin ma’noga ega bo‘lsa-da, ularning emotsional darajasi bir xil emas. Agar manba matndagi yumshoq baholovchi birlik tarjimada keskinroq sinonim bilan berilsa, matnning pragmatik ohangi o‘zgaradi. Aksincha, kuchli emotsional yukga ega birlik neytral sinonim bilan almashtirilsa, matnning ta’sir kuchi pasayadi.

Demak, tahrir jarayonida sinonimning umumiy ma’nosi emas, balki uning ayni kontekstdagi semantik og‘irligi baholanishi lozim.

Ikkinchi muhim jihat – uslubiy nomuvofiqlikdir. Har bir sinonim ma’lum uslubiy qatlamga mansub bo‘ladi. Masalan, ayrim birliklar ilmiy uslubga, ayrimlari rasmiy uslubga, boshqalari badiiy yoki og‘zaki nutqqa xos bo‘ladi. Tarjimada bu farq hisobga olinmasa, matnning uslubiy yaxlitligi buziladi. Ilmiy matnda haddan tashqari emotsional sinonimlarning qo‘llanishi matnni subyektivlashtiradi; badiiy matnda ortiqcha rasmiy birliklar obrazlilikni susaytiradi; diplomatik matnda keskin sinonimlar matnning ehtiyotkorlik tamoyiliga zarar yetkazadi. Shu bois tahrirchi sinonimni tanlashda matnning funksional uslubini doimo nazorat qilishi kerak.

Uchinchi jihat – pragmatik ta’sirning saqlanishidir. Sinonimik birliklar ko‘pincha muallif munosabati, bahosi, ehtiyotkorligi, kinoyasi yoki emotsional pozitsiyasini ifodalaydi. Masalan, siyosiy yoki diplomatik matnlarda “concern”, “deep concern”, “condemnation”, “strong condemnation” kabi birliklar bir-biriga yaqin ko‘rinsa-da, ularning pragmatik kuchi turlicha. O‘zbek tilida ham “xavotir bildirmoq”, “chuqur tashvish bildirmoq”, “qoralamoq”, “keskin qoralamoq” birliklari turli darajadagi munosabatni ifodalaydi. Demak, tarjimada sinonimik birlikni tahrirlash orqali matnning diplomatik yumshoqligi yoki siyosiy keskinligi nazorat qilinadi.

To‘rtinchi jihat – kollokatsion tabiiylikdir. Ba’zan tarjimon tanlagan sinonim alohida holda to‘g‘ri bo‘lishi mumkin, ammo maqsad tilda boshqa so‘zlar bilan tabiiy birikmaydi. Masalan, ingliz tilida “strong argument”, “serious problem”, “deep respect”, “heavy rain” kabi birikmalar tabiiy hisoblanadi. Bularni so‘zma-so‘z yoki noto‘g‘ri sinonim bilan tarjima qilish matnni sun’iylashtiradi. O‘zbek tilida ham “qat’iy qaror”, “jiddiy muammo”, “chuqur hurmat”, “samimiy minnatdorlik” kabi barqaror birikmalar mavjud. Demak, sinonimik birliklarni tahrirlashda so‘zning alohida ma’nosi bilan birga uning birikish imkoniyati ham hisobga olinishi zarur.

Beshinchi jihat – terminologik izchillikdir. Ilmiy, huquqiy, texnik va rasmiy matnlarda sinonimlardan erkin foydalanish har doim ham ijobiy natija bermaydi. Chunki ayrim tushunchalar matn davomida bir xil termin bilan ifodalanishi kerak. Agar bitta termin turli sinonimlar bilan berilsa, tushuncha chegarasi noaniqlashadi.

Masalan, “equivalence”, “adequacy”, “correspondence”, “similarity” birliklari tarjimashunoslikda bir-biriga yaqin ko‘rinsa-da, ularning nazariy mazmuni farqlanadi. Ularni bir-birining o‘rnida ishlatish ilmiy aniqlikka zarar yetkazadi. Shu sababli ilmiy tarjimada sinonimik birliklarni tahrirlashda terminologik barqarorlik birinchi o‘rinda turadi.

Oltinchi jihat – madaniy konnotatsiyaning saqlanishidir. Ayrim sinonimlar muayyan xalqning madaniy tajribasi, qadriyatlari, tarixiy xotirasi va nutq odobi bilan bog‘liq bo‘ladi. Masalan, o‘zbek tilidagi “andisha”, “oriyat”, “izzat”, “nomus”, “muruvvat”, “himmat” kabi birliklar ayrim kontekstlarda yaqin ma’noli ko‘rinsa-da, ularning madaniy yuklamasi turlicha. Ingliz tiliga tarjimada bularni oddiy “honour”, “respect”, “dignity”, “generosity” kabi umumiy birliklar bilan berish har doim ham yetarli bo‘lmaydi. Bunday holatda tahrirchi sinonimning madaniy qatlamini saqlash yoki izohli tarjima, kontekstual moslashtirish, kompensatsiya kabi usullardan foydalanish masalasini ko‘rib chiqishi kerak.

Yettinchi jihat – takror va sinonimik almashtirish o‘rtasidagi muvozanatdir. Tarjima tahririda ba’zan takrorni kamaytirish maqsadida sinonimlardan foydalaniladi. Bu usul matnni ravonlashtirishi mumkin, ammo har doim ham to‘g‘ri emas. Chunki ayrim matnlarda takror ataylab qo‘llanadi va u ta’kid, ritm, mantiqiy izchillik yoki muallif uslubini yaratadi. Agar bunday takror sinonim bilan almashtirilsa, matnning uslubiy ta’siri susayadi. Aksincha, keraksiz takrorlar sinonimlar orqali tahrir qilinsa, matn ravonlashadi. Demak, tahrirchi takrorning vazifasini aniqlamasdan turib uni sinonim bilan almashtirmasligi kerak.

Sakkizinchi jihat – janrga moslikdir. Badiiy matnda sinonimlar obrazlilik, emotsionallik va estetik ta’sirni kuchaytiradi. Ilmiy matnda ular aniqlik va izchillikka xizmat qilishi kerak. Publitsistik matnda sinonimlar baholash va ta’sirchanlik vositasi sifatida ishlaydi. Rasmiy-huquqiy matnda esa sinonimik erkinlik cheklangan bo‘ladi. Shu sababli bir matnda muvaffaqiyatli ishlagan sinonimik variant boshqa matnda noo‘rin bo‘lishi mumkin. Tarjimada sinonimik birliklarni tahrirlashda matn janri asosiy mezonlardan biri sifatida qaralishi lozim.

Umuman olganda, keltirilgan nazariy qarashlar va tahlillar asosida shunday xulosa qilish mumkinki, sinonimik birliklarni tahrirlash tarjima jarayonining yakuniy, ammo eng muhim bosqichlaridan biridir. Bu bosqichda tarjima matni semantik jihatdan aniqlashtiriladi, uslubiy jihatdan moslashtiriladi, pragmatik jihatdan kuchaytiriladi va maqsad til me’yorlariga muvofiqlashtiriladi. Sinonimik birliklarni to‘g‘ri tahrirlash natijasida tarjima matni nafaqat mazmunan to‘g‘ri, balki tabiiy, ravon, uslubiy jihatdan uyg‘un va kommunikativ jihatdan samarali bo‘ladi. Shu jihatdan mazkur masala tarjima nazariyasi, amaliy tarjima, matn tahriri, leksikologiya va lingvostilistika sohalari uchun dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

XULOSA

Tarjimada sinonimik birliklarni tahrirlash masalasi tarjima nazariyasi va amaliyotining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u tarjima matnining semantik aniqligi, uslubiy tabiiyligi, pragmatik ta’siri va kommunikativ samaradorligini ta’minlashda alohida ahamiyat kasb etadi. O‘tkazilgan nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, sinonimik birliklar tarjima jarayonida oddiy ma’nodosh so‘zlar sifatida emas, balki matnning mazmuniy, uslubiy, emotsional-ekspressiv va madaniy qatlamlarini ifodalovchi murakkab lingvistik vositalar sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli ularni tarjimada tanlash va tahrirlash jarayoni faqat lug‘aviy ekvivalent izlash bilan cheklanmaydi, balki kontekst, janr, uslub, muallif niyati, adresat xususiyati va madaniy konnotatsiyani ham hisobga olishni talab etadi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, sinonimik birliklarni tahrirlashda semantik moslik asosiy mezonlardan biri hisoblanadi. Bir sinonimik qatordagi birliklar umumiy ma’no jihatidan yaqin bo‘lsa-da, ular denotativ va konnotativ ma’no qatlamlari, emotsional bo‘yoqdorligi, baholovchi xususiyati hamda qo‘llanish doirasiga ko‘ra farqlanadi. Shuning uchun tarjimada sinonimlarning mexanik almashtirilishi ko‘p hollarda semantik siljish, ma’no torayishi, ma’no kengayishi yoki pragmatik kuchning o‘zgarishiga olib keladi. Bu esa tarjima matnining adekvatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Shuningdek, tahlillar sinonimik birliklarni tahrirlashda uslubiy muvofiqlikning ham muhim o‘rin tutishini ko‘rsatdi. Har bir matn muayyan

funksional uslubga mansub bo‘lib, undagi leksik birliklar aynan shu uslub talablariga mos bo‘lishi kerak. Ilmiy matnda aniqlik va terminologik izchillik, badiiy matnda obrazlilik va estetik ta’sir, publitsistik matnda baholovchanlik va ta’sirchanlik, rasmiy-huquqiy matnda esa normativlik va qat’iylik ustuvor ahamiyat kasb etadi. Demak, sinonimik birliklarni tahrirlashda matnning janriy-uslubiy xususiyatlarini hisobga olish tarjima sifatini oshiruvchi zaruriy omildir.

Tarjimada sinonimik birliklarning pragmatik vazifasi ham alohida ahamiyatga ega. Sinonimlar ko‘pincha muallifning munosabati, bahosi, ehtiyotkorligi, hissiy holati yoki kommunikativ niyatini ifodalashga xizmat qiladi. Shu bois tarjimada noto‘g‘ri tanlangan sinonim matnning asl ohangini o‘zgartirishi, muallif pozitsiyasini kuchaytirib yoki susaytirib yuborishi mumkin. Ayniqsa, siyosiy, diplomatik, publitsistik va badiiy matnlarda sinonimik birliklarning pragmatik yukini to‘g‘ri saqlash tarjima matnining ta’sirchanligi va maqsadga muvofiqligini belgilaydi.

Tadqiqotda yana bir muhim jihat – kollokatsion tabiiylik masalasi ekanligi aniqlandi. Tarjima jarayonida tanlangan sinonim alohida holda to‘g‘ri bo‘lishi mumkin, biroq u maqsad tilda boshqa so‘zlar bilan tabiiy birikmasligi ehtimoli mavjud. Bunday holatda tarjima grammatik jihatdan to‘g‘ri ko‘rinsa ham, nutqiy tabiiylikdan yiroqlashadi. Shuning uchun tahrir jarayonida sinonimik birliklarning nafaqat lug‘aviy ma’nosi, balki ularning maqsad tilidagi birikuvchanlik imkoniyatlari ham tekshirilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, tarjimada sinonimik birliklarni tahrirlash tarjima matnining sifatini belgilovchi muhim nazariy-amaliy bosqichdir. Bu jarayon semantik aniqlik, uslubiy moslik, pragmatik muvofiqlik, kollokatsion tabiiylik, terminologik izchillik va madaniy adekvatlik kabi mezonlarga tayanadi. Sinonimik birliklarni to‘g‘ri tahrirlash natijasida tarjima matni mazmunan aniq, usluban ravon, kommunikativ jihatdan samarali va maqsad til me’yorlariga mos shaklga ega bo‘ladi. Shu jihatdan mazkur masala tarjima nazariyasi, amaliy tarjima, leksikologiya, lingvostilistika va matn tahriri yo‘nalishlarida olib boriladigan ilmiy izlanishlar uchun muhim nazariy hamda amaliy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Реформатский А.А. Введение в языковедение. — Москва: Просвещение, 1967. — 542 с.
2. Виноградов В.В. Лексикология и лексикография: Избранные труды. — Москва: Наука, 1977. — 312 с.
3. Шмелев Д.Н. Проблемы семантического анализа лексики. — Москва: Наука, 1973. — 278 с.
4. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика: синонимические средства языка. — Москва: Наука, 1974. — 367 с.
5. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. — Ленинград: Просвещение, 1981. — 295 с.
6. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. — Москва: Наука, 1981. — 139 с.
7. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология. — Москва: Международные отношения, 1977. — 264 с.
8. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. — Москва: Высшая школа, 1983. — 303 с.
9. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. — Москва: Международные отношения, 1974. — 216 с.
10. Бархударов Л.С. Язык и перевод: вопросы общей и частной теории перевода. — Москва: Международные отношения, 1975. — 240 с.
11. Комиссаров В.Н. Теория перевода: лингвистические аспекты. — Москва: Высшая школа, 1990. — 253 с.
12. Швейцер А.Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. — Москва: Наука, 1988. — 215 с.
13. Nida E.A. Toward a Science of Translating. — Leiden: E.J. Brill, 1964. — 331 p.
14. Catford J.C. A Linguistic Theory of Translation. — London: Oxford University Press, 1965. — 103 p.

15. Newmark P. A Textbook of Translation. — New York: Prentice Hall, 1988. — 292 p.
16. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. — London and New York: Routledge, 1992. — 304 p.
17. Vinay J.-P., Darbelnet J. Stylistique comparée du français et de l'anglais: méthode de traduction. — Paris: Didier, 1958. — 331 p.
18. Reiss K. Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik. — München: Max Hueber Verlag, 1971. — 124 S.
19. Reiß K., Vermeer H.J. Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie. — Tübingen: Niemeyer, 1984. — 245 S.
20. Salomov G'. Tarjima nazariyasi asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 1983. — 232 b.
21. Musayev Q. Tarjima nazariyasi asoslari. — Toshkent: Fan, 2005. — 352 b.

REFERENCES

1. Reformatsky A.A. (1967). *Introduction to Linguistics*. Moscow: Prosveshcheniye, 542 p.
2. Vinogradov V.V. (1977). *Lexicology and Lexicography: Selected Works*. Moscow: Nauka, 312 p.
3. Shmelev D.N. (1973). *Problems of Semantic Analysis of Vocabulary*. Moscow: Nauka, 278 p.
4. Apresyan Yu.D. (1974). *Lexical Semantics: Synonymic Means of Language*. Moscow: Nauka, 367 p.
5. Arnold I.V. (1981). *Stylistics of Modern English*. Leningrad: Prosveshcheniye, 295 p.
6. Galperin I.R. (1981). *Text as an Object of Linguistic Research*. Moscow: Nauka, 139 p.
7. Gak V.G. (1977). *Comparative Lexicology*. Moscow: International Relations, 264 p.

8. Fedorov A.V. (1983). *Fundamentals of the General Theory of Translation*. Moscow: Higher School, 303 p.
9. Retsker Ya.I. (1974). *Theory of Translation and Translation Practice*. Moscow: International Relations, 216 p.
10. Barkhudarov L.S. (1975). *Language and Translation: Issues of General and Special Theory of Translation*. Moscow: International Relations, 240 p.
11. Komissarov V.N. (1990). *Theory of Translation: Linguistic Aspects*. Moscow: Higher School, 253 p.
12. Shveitser A.D. (1988). *Theory of Translation: Status, Problems and Aspects*. Moscow: Nauka, 215 p.
13. Nida E.A. (1964). *Toward a Science of Translating*. Leiden: E.J. Brill, 331 p.
14. Catford J.C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press, 103 p.
15. Newmark P. (1988). *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall, 292 p.
16. Baker M. (1992). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London and New York: Routledge, 304 p.
17. Vinay J.-P., Darbelnet J. (1958). *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*. Paris: Didier, 331 p.
18. Reiss K. (1971). *Possibilities and Limits of Translation Criticism*. Munich: Max Hueber Verlag, 124 p.
19. Reiß K., Vermeer H.J. (1984). *Foundations of a General Theory of Translation*. Tübingen: Niemeyer, 245 p.
20. Salomov G‘. (1983). *Fundamentals of Translation Theory*. Tashkent: O‘qituvchi, 232 p.
21. Musayev Q. (2005). *Fundamentals of Translation Theory*. Tashkent: Fan, 352 p.